

Földrengés, hurrikán és vudu: általában ez a három dolog jut eszébe annak, aki meghallja Haiti nevét. A napjaink aktuálpolitikai eseményeit rendszeresen követő személy is azt mondja a Karib-térségben fekvő szigetországról, hogy a világ egyik legszegényebb államáról van szó, ahol a mindennapi élet része a humanitárius válság, a bűnözés és a korrupció, illetve a politikai instabilitás. Sőt, Haiti nevének említésére még az Amerika-szakértők és a történészek is először olyan negatív dolgokra asszociálnak, mint a katonai diktatúrák, a puccsok, az amerikai megszállás vagy a „Papa Doc”-nak nevezett François Duvalier, aki a 20. század egyik legvéresebb, leginkább elnyomó és legbizarrabb, vagyis „feketemágiával működő” rezsimjét hozta létre. Ezért sok laikus számára úgy tűnhet, nem érdemes részletes kutatást végezni Haitivel kapcsolatban, elegendő az egykori francia gyarmat történelmének furcsa és kirívó időszakaira koncentrálni, mivel csak ezek emelik ki az országot a „bukott államok” – ma sajnos egyre inkább bővülő – csoportjából.

Ez azonban igencsak félrevezető és téves hozzáállás. A gyakran közhelybe illő megállapítások ugyanis nem adnak magyarázatot arra, hogy mi miatt lett a Hispaniola sziget nyugati felében fekvő, rendkívül gazdagnak számító egykori „Antillák gyöngyéből” mára „Amerika fekete báránya”. Hasonlóképpen látja a karibi országgal kapcsolatos attitűdöket J. Nagy László, a Szegedi Tudományegyetem történészprofesszora is, aki szintén azt konstataálta monográfiájában, hogy „Haiti nevét hallván a 2010-es, több mint százezer halálos áldozatot követelő földrengés jut az eszünkbe”. Ha a sorok között olvasunk, láthatjuk, hogy maga a szerző is elismeri, hogy a könyv megírásáig szintén hasonlóan vélekedett a szigetországról. Ebben semmi meglepő nincs: J. Nagy László elsősorban az észak-afrikai, Maghrebnek nevezett térség – különösen Algéria – történetéről végzett kutatásokat. A történészprofesszor tágabb kutatási területét pedig évtizedek óta az arab és a mediterrán térség, Franciaország 19–20. századi történelme, illetve az arab–magyar kapcsolatok képezték. Ezen témákkal kapcsolatos publikációinak száma már több százra tehető, miközben J. Nagy László rendszeresen ad elő hazai és nemzetközi (Franciaország, Egyiptom és Tunézia) konferenciákon is. Joggal merül fel a kérdés, hogy a Mediterráneum és a 20. század történelmének kutatásában kiemelkedő eredményeket elérő történész miért szánta el magát egy olyan monográfia megírására, amely mind időben, mind térben „kilóg a sorból”. Ugyanakkor ennek megvan a nyilvánvaló oka, és erről a felfedezéséről maga a szerző is meglepetten számol be a könyv oldalain. Csakhogy mielőtt a recenzió írója ezen a téren „lelőné a poént”, inkább a könyv felépítésére, megszületésének körülményeire és rövid tartalmi ismertetésére térne ki.

1 J. Nagy László: *Forradalom az Antillákon. Haiti 1789–1804*. Szeged, Universitas Szeged Kiadó, 2012. 144 p.

Először is fontos megjegyezni, hogy Haiti történelméről szóló önálló műnek egyszerűen nincs nyoma a hazai szakirodalomban. A Nagy-Antillák szigetcsoporthoz tartozó ország történelmére lényegében egy-két tanulmányban vagy Latin-Amerika történetéről szóló átfogó művekben tértek ki, akkor is csak pár oldal vagy fejezet erejéig. Ráadásul ezekben az esetekben is csupán egy-egy olyan korszakot vagy kérdést jártak körül – például a szocializmus időszakában előszeretettel vizsgált 1919 és 1934 közötti amerikai megszállást vagy a latin-amerikai függetlenségi mozgalmak felszabadító harcát –, amivel bizonyítani lehetett az „elnyomó nyugati imperializmus” létezését. Érdekes módon az angol nyelvű könyvek terén sem sokkal jobb a helyzet: bár vannak olyan jelentős művek, mint a legelőször 1938-ban kiadott és azóta már tucatnyi újabb kiadást megélt *The Black Jacobins*, Haiti 1789–1804 közötti történelméről szóló munka,² de a tudományos művek mennyisége lényegesen elmarad az útirajzokhoz vagy a vuduról szóló ezoterikus könyvekhez képest. Az angolszászal szemben a francia szakirodalomra már teljesen más a jellemző. Mivel Haiti egykoron francia gyarmat volt, és függetlenségi háborúját leginkább – de nem kizárólag – Franciaország ellen vívta, ezért franciául több történelmi munka áll rendelkezésre.

J. Nagy László kimagasló francia nyelvtudásának köszönhetően a monográfia irodalomjegyzékének több mint háromnegyedét francia nyelven írt tanulmányok és könyvek teszik ki. Sőt, ami igazán megnöveli a könyv minőségét, az a 18. század végi és 19. század eleji sajtóhírek és levéltári források felhasználása, amelyek már digitalizált formában és az interneten szabadon elérhetőek. Ugyanakkor a szerző megjegyzi, hogy még az adott korszakkal foglalkozó legtöbb mű is „militáns munka” vagy kizárólag az egyes haiti történelmi személyiségekről szóló írás. J. Nagy László arra is felhívta a figyelmet, hogy a franciául Saint-Domingue-nak nevezett Nyugat-Hispaniola történelmében vannak olyan fehér foltok, amelyekkel kapcsolatban egyetlen tudományos munka sem készült. Ilyen például a forradalmi időszak gazdaságtörténete. Továbbá az sem lényegtelen szempont, hogy az első monográfiák, többek közt a *The Black Jacobins*, szándékosan ideológiai keretekbe – legyen szó antiimperializmusról, radikális baloldarról vagy a francia nacionalizmusról – voltak beágyazva, és erősen érezhető rajtuk „a kor-szellem”, illetve a teljesen szubjektív hangvétel vagy látásmód. A francia nyelvű művekben különösen nagy hangsúlyt kap a rabszolgaság intézménye és a rabszolgák felszabadításának kérdése. Ez korántsem véletlen: a 18. században Haiti volt az Európába exportált cukor legfőbb származási helye, egyes időszakokban a franciák által fogyasztott cukor kétharmada Hispaniola szigetéről származott. Csakhogy az ilyen mértékű kereslet miatt a termeléshez rengeteg munkaerőre volt szükség, amit a francia monarchia közel 460 ezer elhurcolt rabszolgával oldott meg. A térség irányítása és a termelés felügyelete a körülbelül 40 ezer fő alkotta európai csoportok kezében összpontosult, amelyek néha megosztották a hatalmukat a *gens de couleur* (színes bőrű) kategóriába tartozókkal is (közel 30 ezer ember).

J. Nagy László hat fejezetre bontva vizsgálta meg Saint-Domingue történelmét, és monográfiája gerincét az 1789 és 1804 közötti időszak, vagyis a francia forradalom és a független Haiti kikiáltása közötti intervallum képezi. A szerző azonban nem kizárólag erre a korszakra koncentrált: az első fejezetben ismerteti az Antillák gyarmatosításáért folytatott versenyt, elsősorban Anglia, Franciaország és Spanyolország között, amihez csatlakoztak még a dánok és a hollandok is. A könyv elejének egyik alfejezete pedig igazi kuriózumnak számít a magyar szakirodalomban: a szerző Haiti példáján keresztül mutatott rá arra, hogy a francia gondolkodók, mint Montesquieu, miképp „ágyaztak meg a 19. századi európai fel-

2 James, Cyril L. R.: *The Black Jacobins: Toussaint L’ouverture and the San Domingo Revolution*. London–New York, 1938.

sőbbrendűség, erőteljes kolonizáció és rasszizmus kialakulásához”. (Bár a szerző név szerint nem említi, de sejteti, hogy a 20. században hatalomra kerülő, az alsóbbrendű emberi rasszok létezését hirdető szélsőséges rendszerek is átvették ezt a nézetet.)

A következő fejezetek a kutatott téma főbb időszakairól szólnak. Ezek a haiti forradalom kirobbanása, a rabszolgaság eltörlése, a függetlenségi háború, majd pedig Napóleon intervenciója. A szerző nem elégszik meg az események pusztá leírásával vagy a csaták elemzésével, hanem sok háttérinformációval és érdekes történettel egészíti ki a leírtakat. Például *A rabszolgafelkeléstől a rabszolgaság eltörléséig 1790–1794* címet viselő fejezetből kiderül, hogy a felkelést egy vudu szertartás előzte meg. Árnyalja azt a narratívát, miszerint a forradalmat kirobbantó feketék ugyanúgy egységesek lettek volna, mint az ott élő franciák. Az 1789-es nagy francia forradalom elérte a kis szigetet is, ahol igencsak ellentmondásosan vélekedtek az olyan „anyaországi” történekekről, mint a köztársaság kikiáltása vagy XVI. Lajos kivégzése, mivel ezek még inkább mélyítették a szakadékot, és belharckok kialakulásához vezettek. A jakobinusok hatalomra kerülésével váratlan fordulat következett be: 1794. február 4-én eltörlték a rabszolgaságot Franciaországban és a gyarmatokon, de Sonthonax biztos – az „Antillák Robespierre-je” – már hónapokkal korábban proklamálta annak eltörlését, így lényegében Saint-Domingue-n a fő cél a szabadság kivívása maradt. Ez viszont nem volt könnyű feladat, mivel a helyieknek Párizson kívül még a britekkel és a spanyolokkal is meg kellett küzdeniük, akik kihasználva a zavaros állapotokat Franciaországban, elkezdtek elfoglalni a francia fennhatóság alá tartozó karibi szigeteket.

Ezek az intervenciók, majd pedig a polgárháborúk hozzájárultak a monográfia borítóján szereplő Toussaint Louverture felemelkedéséhez. Őt a mai napig a „fekete Napóleonnak” tartják, akinek katonai tudása és politikai képessége tökéletesen megegyezett a korzika kortársáival. Emiatt J. Nagy László úgy ítélte meg, hogy mindenképp érdemes egy külön fejezetet szentelni Louverture életének, akinek legnagyobb eredménye „a világtörténelem első – felszabadított vagy szabadságukat kivívó – rabszolgák által létrehozott független állama”. Miután sikeresen elűzték a brit és a spanyol csapatokat, illetve a rivális Sonthonax bíbort, Toussaint Louverture örökös kormányzóvá nevezte ki magát. Ám nem ez váltotta ki Párizs haragját: a francia elitnek nem tetszett, hogy Saint Domingue egyre inkább független államként kezdett el viselkedni, egyezményeket kötve Nagy-Britanniával vagy az akkoriban csak „pár éves” Egyesült Államokkal. Ezért a hatalomra kerülő Napóleon a „rendteremtés” feladatával bízta meg Leclerc tábornokot, aki húszezer fős expedíciós sereggel érkezett Hispaniola nyugati részére. Napóleon, bár 1802-ben visszaállította a rabszolgaságot, ellenezte az intervenció folytatását, és a katonai beavatkozásért leginkább az egyes csoportok (nacionalisták, ültetvényesek, kereskedők) „lobbítottak”. Noha kezdetben a franciák jelentős sikereket arattak, idővel egy általános felkeléssel találták szembe magukat. A szerző tárgyilagossá hangnemben, nagyon sok személyes példán keresztül mutatja be mindkét oldal kegyetlenségeit, a megpróbáltatásokat és a tragédiákat. Saint Domingue 1804-ben kikiáltott függetlenségéig tizenöt év alatt több mint 80 ezer európai halhatott meg a szigeten, de a haiti áldozatok száma ennél jóval magasabbra tehető, amihez az olyan betegségek is hozzájárultak, mint a kolera vagy a sárgaláz. Nem véletlen, hogy a háború után Napóleon élete egyik legnagyobb örülségének nevezte a francia hadsereg Haitire való küldését.

J. Nagy László nem elégedett meg kizárólag az adott korszakkal, hanem *A független Haiti viszontagságai* című fejezetben a szigetország későbbi, 19. századi történelméről is írt. Hangsúlyozta, hogy az egykori francia gyarmat szabadságharca sok tekintetben elretentő példaként szolgált a többi latin-amerikai függetlenségi mozgalom számára. „Isten mentsen, hogy ezek az országok [Mexikó, Chile stb.] olyanná váljanak, mint Saint-Domingue,

véráztatta, bűnökkel teli szintérré, azon ürügy alatt, hogy a szabadságot akarják megteremteni” – írta Francisco de Miranda az egyik barátjának.

Haiti a függetlenség kikiáltása után évtizedekig romokban hevert, és teljesen ki volt szolgáltatva a nemzetközi cukor- és kávépiacnak, egymást váltogatták a különböző diktátorok, miközben a szigetország folyamatosan harcolt a külföldi – a 19. század második felétől az egyre nagyobb amerikai – befolyás ellen. J. Nagy László szomorúan konstatálta, hogy 1804 után Haiti azért nem tudott szabadulni a múltjától, és azért van ma olyan szörnyű helyzetben, mert „az erőszak a politikai kultúra részévé vált”.

A recenzióban mindenképp szükséges még kitérni arra, hogy a monográfia végén egy jól áttekinthető és részletes kronológia várja az olvasókat, amely nemcsak a Haitin zajlott eseményeket mutatja be, hanem a legfontosabb franciaországi történéseket is. Emellett a mellékletben néhány korabeli festmény és kép is helyet kap, és az Antillákról készült térkép is segíti a tájékozódást. Igaz, ebben az esetben a Karib-szigetek „sűrűsége” és a sok szigetnév miatt előnyösebb lett volna egy egész oldalra kiterjedő térképet közreadni. Viszont a következő oldalon szereplő, Saint-Domingue-ról készült 18. századi, de magyarosított térkép már kárpótást jelenthet az olyan földrajzosok számára, mint e recenzió szerzője.

Végül pedig – visszatérve a recenzió elejére – a *Forradalom az Antillákon* című műnek az igazi pikantiát az adja, hogy J. Nagy László Mediterráneum-térségben végzett kutatásai, különösen a 20. századi Algériáról írt művei, nem hátráltatták, hanem pont ellenkezőleg: jelentősen elősegítették a könyv megszületését. A történészprofesszor már a bevezetőben megjegyezte, hogy Haiti esete a francia gyarmatbirodalomban korántsem volt egyedi, hanem sokkal inkább egy rendszerszintű hiba, ami más térségekben és korokban szintén megjelent. Algériát például hiába választotta el földrajzilag egy óceán Haititől, és tátong közel 150 évnyi időbeli szakadék a két országban zajló események között, kísértetiesen sok a hasonlóság. Mindkét esetben a francia elit egyáltalán nem akarta elengedni az általa uralt területeket, minden eszközzel fenn akarta tartani az ellenőrzést az ott lévő nyersanyag-kitermelés – Algériában az olaj és a földgáz, Haitin a cukor és a kávé – felett. A francia elit sem a karibi, sem az észak-afrikai ország esetében nem értette meg, miért is küzdenek azok a népek, és egy több évig tartó, rendkívül véres és értelmetlen háborút vállalt. Az a hasonlóság pedig még inkább szembeötlő, hogy a szabadságharc után mindkét országnak szinte ugyanolyan problémákkal kellett szembenéznie: gazdasági válságok, az újjáépítés nehézségei, politikai instabilitás, a hatalmi elit korrupciója és elnyomó jellege, katonai államcsínyek, polgárháborúk, valamint azzal, hogy Franciaország helyett más nagyhatalmak igyekeztek növelni a befolyásukat a függetlenné vált államokban (Haiti esetében az Egyesült Államok, Algéria viszonylatában a Szovjetunió).

Mindent összevetve: J. Nagy László a *Forradalom az Antillákon* című könyv megírásával nemcsak elkészítette az első magyar nyelvű szintézist a 18. század végi és 19. század eleji Haitiről, hanem a más térségekkel való összehasonlításával túl is lépte annak kereteit. A kutató a bevezetőjében azt írta, hogy az egész monográfia Wittman Tibor szegedi latin-amerikai történész előtti tisztelgés volt, mert neki jelentős szerepe volt abban, hogy J. Nagy László tudományos pályára lépett. A szerző szintén bízik abban, hogy az ő könyvét elolvasva mások ugyanúgy ihletet kapnak a téma iránt, mint ahogyan a pályájának kezdetén ő kapott a mentortól.

*Krajcsír Lukács**

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának hallgatója (6722 Szeged, Egyetem u. 2.).